

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКА ЯК ВИДОВИЩЕ

ОЛЬГА МАЛЬЦЕВА,

кандидат філософських наук, старший викладач

Приазовського державного технічного університету, м. Маріуполь

У статті досліджуються витoki, характерні риси і соціальні функції нового соціокультурного феномена - перетворення політики на видовище в сучасному інформаційному просторі України. Показано, що в умовах системної кризи влади й актуалізації міфологічних способів стабілізації соціального світу в політику проникає сміхова стихія, котра внаслідок амбівалентної природи сміху може справляти на суспільну свідомість і систему соціально-політичних зв'язків як позитивний, конструктивний, стабілізуючий вплив, так і негативний, деструктивний, руйнуючий.

Ключові слова: інформаційно-політичний простір, політичне ток-шоу, політика як видовище, сміхова стихія, сміх, карнавальна атмосфера, сміхова антиповедінка, соціальні функції "розважальної політики".

Постановка проблеми та стан її вивчення. Останнім часом масова комунікація стає дедалі більш складним соціокультурним і психологічним явищем, яке стосується різних видів діяльності і є невіддільним від політичної, соціальної, економічної, культурної, науково-освітньої, технологічної еволюції. Щодо розповсюдження повідомлень про політичне життя країни, то сьогодні воно передбачає не лише досягнення ефекту поінформованості або вимагає об'єктивного змісту інформації, що поширюється пресою, радіо, телебаченням, масовою усною комунікацією. Крім того, важливим є, у який спосіб подається інформація політичного характеру, а також як вона впливає на громадську думку, активізацію суспільного інтересу до політики й політиків, формування усталених стереотипів, їх тиражування й трансляцію.

Вітчизняні соціологи, політологи, соціальні психологи, філософи, громадські діячі все частіше зауважують на народження нового соціокультурного феномена: інформування широкої громадськості про сферу політичного життя нашої країни стрімко перетворюється на шоу, задля чого активно застосовуються всі ті засоби впливу на суспільну свідомість, що зазвичай використовують організатори видовищних заходів. Спеціалісти стверджують, що означена тенденція може мати як позитивні, так і негативні наслідки для подальшого розвитку інформаційного простору країни та суспільства в цілому. Отже, дослідження передумов виникнення формату "видовищної політики", а також виявлення соціальних функцій, що покладаються на такого роду комунікаційну практику є актуальним науковим завданням, оскільки дає можливість глибше розкрити характер сучасних загальнокультурних і соціально-політичних процесів в Україні.

Слід відзначити, що, незважаючи на новизну такого способу повідомлення про політичне життя країни,

коли поширення інформації відбувається у вигляді шоу, історія має немало прикладів перетворення самої політики на видовище, а політиків на акторів, чия гра заворожує, тримає в напрузі, потребує постійної уваги до "наступного акта п'єси". У нашому дослідженні ми звертаємося до ідей М. Єврейнова, який у книзі "Театр як такий" висловлює думку про те, що "... діяльність багатьох державних діячів може розглядатися з точки зору театру" [1, с. 368].

Також для нас важливими є висновки П. Сорокіна [2], Ю. Лотмана [3], Ф. Зелінського [4], В. Жельвіса [5] щодо існування конкретно-історичних умов, включаючи соціально-економічні, політичні, духовно-культурні підвалини, для розвитку видовищних елементів у суспільному житті та трансформації серйозних публічних заходів у гру й видовище.

Суттєвим є внесок Г. Беккера [6], Е. Фукса [7], Ф. Г. Штраубе де Пірмона [8], К. Леві-Стросса [9] у розуміння ролі видовищ та їх заохочення владою в переломних соціокультурних обставинах задля угамування колективної стихійної реакції на зміни, що відбуваються, та появу нових форм суспільного буття. Як бачимо, досі вивчався або феномен театралізації самого політичного життя, або залучення видовищ з метою використання їх як фактора, що відволікає від суто політичних процесів. Проте поки що немає більш-менш послідовних досліджень, присвячених аналізу театралізації сучасного інформаційно-політичного простору.

У зв'язку із цим метою роботи є виявлення умов виникнення та визначення соціально-функціональної ролі перетворення сучасного українського інформаційно-політичного простору на видовище. Для досягнення поставленої мети розв'яжемо декілька проміжних завдань: дослідимо можливості сучасних засобів масової комунікації щодо створення особливого "інструментарію" впливу на суспільну свідомість;

визначимо головні ознаки та умови заснування й популяризації видовищних медіа-проектів, що розповідають про політичне життя країни; виявимо риси сміхової антикультури, які використовуються в політичних шоу-програмах, проаналізуємо соціальні функції, що виконують інформаційно-політичні шоу в сучасному соціокультурному просторі України.

Методологічну базу цієї роботи складає системний, структурно-функціональний аналіз, методи історичного порівняння та експлікації, спеціальні технології соціологічного та соціально-психологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Основною ознакою сьогодення є стрімке зростання обсягу масової інформації. Розповсюдження інформації за допомогою кабельного телебачення, преси, комп'ютерних систем розширює комунікаційні можливості та посилює їхній вплив на масову свідомість. Можна стверджувати, що на наших очах виник новий соціокультурний феномен - масова культура споживання інформації. Одним із найбільш впливових різновидів такої "інформаційної атаки" стають політичні повідомлення. Особливо це стосується політичних шоу, у яких, на відміну від інформаційних блоків новин, де комунікатори (передусім диктори радіо та телебачення) є лише трансляторами чужих повідомлень, заохочується до виступів широкий суспільно-політичний загал. У першу чергу це стосується телебачення, що застосовує всі можливі новітні комунікаційні технології. Тут і телемости, які дозволяють зв'язатися з різними куточками країни та запросити велике коло учасників для обговорення тієї чи іншої проблеми, і спеціальне обладнання, що гарантує швидке отримання зворотної реакції людей на те, що відбувається в студії, зв'язок телефоном, застосування відео- й аудіоматеріалів, запрошення перших осіб держави, міністрів, депутатів, журналістів, політологів, соціологів, відомих діячів культури і спорту, використання освітлення й музичного оформлення задля створення особливого медійного простору, у якому все підпорядковане одній меті - перетворити політичне життя країни на шоу, а споживання політичної інформації на розвагу. У цих програмах немає місця тривалим теоретичним міркуванням. Політичне видовище, як будь-яке інше, є вдало організованою маніпулятивною практикою, у якій усі події відбуваються за заздалегідь продуманим сценарієм, а всі запрошені виконують роль живих шахів у "чужій грі". Кожному експерту, кожному коментарю відводиться спеціальне місце, порядок виступаючих уже сам по собі створює інтригу. Автори політичних шоу навмисно використовують технології емоційного збудження й розрядки під час сприйняття та осмислення телеглядачами інформації, що подається. Усе це створює враження, що розвиток політичних стосунків - лише добре відрежисований кимось спектакль. Як пише Л. Е. Орбан-Лембрик, "сучасна масова комунікація сприяла виникненню феномена "політичного видовища", тобто зробила доступним широкому колу політичне життя суспільства й окремих політичних сил. Завдяки засобам масової інформації люди стають свідками політичних подій, активними носіями політичних симпатій та антипатій. Водночас політичні діячі отримали нові можливості для своєї пропаганди й політичної мобілізації. Вони можуть удосконалювати акції із прихованим політичним ефектом, здійснювати широкомасштабні "політичні ігри" [10, с. 188].

Однак слід визнати, що поруч із відкритістю політичного процесу сучасний масовий інформаційно-

політичний простір набуває все більше рис культурного сурогату. Його зміст спрощує й робить примітивними політичні стосунки, проповідує культ зовнішнього успіху, політичну зверхність, знецінює високу політичну культуру. Свого часу З. Бжезинський зазначив: "Рим експортував закони, Англія - парламентську партійну демократію, Франція - культуру і республіканський націоналізм, а сучасні Сполучені Штати - науково-технічні новації та масову культуру" [11, с. 389]. Це дійсно так, оскільки приведені висловлювання стосуються не лише так званого ефекту "макдоналізації" (розповсюдження американських споживчих стандартів) та поширення конс'юмеризму (масової культури, що перетворює споживання на розвагу). Саме завдяки залученню досвіду американських медійних проектів на екранах наших телевізорів з'явилися численні політичні програми, створені за сценаріями постановочних шоу, розрахованих на постійну масову увагу з боку телеглядачів. Тепер уже мало просто розповідати про політичне життя країни в блоках новин (бо вони занадто офіційні), тепер недостатньо теоретично-аналітичних програм про політику (бо вони потребують спеціальної підготовки і є складними для сприйняття пересічними громадянами), тепер потрібна вистава за участю політиків, у якій сама політична інформація стає звичайним об'єктом споживання, а "державні мужі" - акторами. Більше того, такий різновид програм поступово витісняє всі інші, займаючи місце головної події інформаційно-політичного життя країни. Іноді телешоу підмінює велику політику, адже під час цих передач усе частіше вирішуються питання, що не могли бути розв'язаними в парламенті або в процесі переговорів між головними політичними силами країни. Таким чином, програми "про" політичне життя країни самі стають "інформаційним приводом".

Усе це стимулює увагу глядачів і буквально прив'язує їх до екранів. За даними соціопитування, проведеного в Україні інститутом Горшеніна в період з листопада до грудня 2008 року, кожний четвертий респондент регулярно дивиться політичні ток-шоу. А телебачення в цілому залишається для українців головним джерелом інформації, у декілька разів випереджаючи за цими показниками друковану пресу та Інтернет [12, с. 6]. Як відзначає популярний український щотижневий журнал "Кореспондент", дехто з відомих політиків встигає за один вечір перейти з одного ефіру в інший, намагаючись "максимально охопити собою телеінформаційний простір України". "Українські політики все частіше підмінюють реальну роботу участю в безкінечних телешоу, а в самих шоу замість конструктивного діалогу й обміну думками, вступають у дрібні сварки, обмін взаємними звинуваченнями і претензіями" [12, с. 6].

Насправді, національною специфікою українських політичних ток-шоу стала не просто видовищність, а повна театралізація інформаційно-політичного дійства, у якому за постійними учасниками програм закріпилися певні ролі, пізнавана риторика, поведінкові реакції. Як аргументи в політичній дискусії її учасники все частіше застосовують плітки, анекдоти, жарти, інвективи. У студії, як правило, працюють художники, що малюють шаржі на задіяних у шоу політиків, доводячи тим самим їхні й без того напівкомічні політичні маски до карикатурних. У зв'язку із цим аналітики, громадські діячі б'ють тривогу, оскільки такий "водевільно-ігровий" спосіб обговорення й вирішення політичних питань створює в громадян враження, що політи-

ка - це одна велика розважальна програма. Тепер не тільки виправдовує себе стереотипне твердження про те, що політика - брудна справа, воно ще поповнюється усталеним враженням, що це ще й несерйозна справа. Безумовно, ні той "лубочно-вертепний" підхід до розгляду важливих політичних проблем країни, ні штучно створена святково-ярмаркова атмосфера, що панує під час ток-шоу, не є випадковістю. З одного боку, вони є віддзеркаленням загальної соціокультурної ситуації в країні, а з іншого - вони виконують цілу низку соціальних функцій, як конструктивних, так і деструктивних.

Щоб зрозуміти, як саме впливають сучасні видовищні інформаційно-політичні програми на суспільну свідомість і на соціум у цілому, слід дослідити умови виникнення цього феномена. Звертаючись до історичного досвіду, можна зробити висновок про те, що така гіпертрофована увага до політичних видовищ - це наслідок соціальної ситуації, коли суспільство входить у динамічний етап розвитку, а влада не може задовольнити жагу громадян до змін. У цих умовах за допомогою видовища можна тримати публіку в напрузі та розряджати її нереалізовані устремління. Очевидно, що сьогодні масова інформаційно-політична комунікація виконує не тільки традиційні функції: інформувальну, розвивальну, виховну, але й компенсаторну та гедоністичну, які пов'язані з несподіваними (прихованими) як позитивними, так і негативними ефектами. Звісно, що головними психологічними ефектами цих шоу-програм є отримання задоволення як важливої складової розваги, а також ментальної компенсації й емоційної розрядки. Завдяки цьому здійснюється кореляція стосунків усередині спільноти між владою і народом, створюється ілюзія їхньої динамічної єдності. Окрім того, політичні шоу розважального плану маскують відсутність дійсно системного, послідовного аналізу політичного життя в країні (сьогодні практично зникли з екранів ТБ аналітично-політичні програми). За машкарою вирішення найактуальніших питань дня / тижня насправді відбувається спроба згасити незадоволення людей діями влади, не дати виплеснутися страстям на вулиці міст у вигляді демонстрацій протесту, акцій громадянської непокорності. У такий спосіб м'яко "знімається" інтенсивність суспільної напруги. Задоволенням від отриманої емоційної розрядки люди компенсують емоційну нестачу, яка постійно виникає в умовах нестабільного соціально-політичного тла.

Сучасні інформаційно-політичні шоу-програми ще раз демонструють, що ЗМІ - це четверта гілка влади. А за умов, коли не вистачає культури функціонування політичної системи та її складових інституціональних структур, тоді й перша. Звісно, інформаційна культура напряму відбиває стан політичної культури суспільства. Інформаційно-політична культура стає свого роду матрицею політичного життя, демонструючи широкий діапазон ідей, поглядів, думок, що існують у суспільстві, а також їхню динаміку й суперечливість. Відомо, що інформація, яка підтримує погляд реципієнта на якийсь спірне політичне питання, викликає в нього позитивні враження. У гострій полеміці, яка викликає поляризацію оцінок і думок щодо певної проблеми, люди шукають інформацію на підтримку своєї точки зору, а знайшовши таку інформацію, дістають задоволення. Важливим також є сприйняття повідомлень, що безпосередньо чи опосередковано підтримують цінності й мету тієї соціальної групи, до якої належить чи зараховує себе телеглядач. Очікування задоволен-

ня такого роду слугує спонукальним мотивом для людей залишатися членами цієї спільноти. Окрім того, важливо, що завдяки вдалому медійному менеджменту в інформаційно-політичних шоу передбачається залучення як раціональної, так і нераціональної аргументації. Поруч із використанням статистичних даних, фактів, прагматичних аргументів, результатами соціологічних і соціально-психологічних досліджень допускаються відверті психологічні прийоми впливу на емоції, звернення до стереотипів, посилення на авторитет, апеляція до думки більшості, плітки, висміювання, залякування тощо. Такі "злети і падіння" на емоційній гойдалці врешті-решт дають задоволення від кінцевої емоційної розрядки, психічного комфорту, який досягається сприйманням і розумінням гумору, слідуванням за добре побудованими сюжетними лініями ток-шоу. Усе це разом дає специфічний ефект захищеності, упевненості в можливості стабілізації світу суспільних стосунків, дозволяє володіти увагою й думками людей, керувати їхнім настроєм.

Цікавими є міркування із цього приводу відомого українського письменника, поета, громадського діяча, академіка Академії наук України Бориса Олійника. Відповідаючи під час зустрічі з працівниками освіти, науки, творчою інтелігенцією і студентами м. Маріуполя (ГДТУ, 6 жовтня 2009 року) на питання про стан інформаційно-політичного простору в сучасній Україні, він помітив, що популярні в нашій країні політичні ток-шоу - це надзвичайне явище, завдяки якому відбувається маніпулювання суспільною думкою й складаються нові соціально-політичні контексти. На думку Б. Олійника, такі програми, безумовно, дозволяють оцінити соціально-психологічну напругу й децю її знизити. "Але, - задається він питанням, - як це досягається?". І далі сам відповідає: "Високі комунікаційні технології та професіоналізм ведучих політичних шоу дають можливість улаштовувати сварки, справжні "бійки без правил" між різними політичними силами на потіху всьому світові. У них паплюжиться сама Україна, а ті, хто задіяні в цих виставах, свідомо чи ні виставляють себе на посміховисько". Б. Олійник стверджує: "Тут не можна звинувачувати журналістів, які ставлять ці шоу, - це їхній хліб, їхнє свято. Я звинувачую тих, хто згоден "грати блазня" в цих шоу та щотижня розважає громадян і розважається сам, при цьому ганьбить країну перед світовою спільнотою".

Але все було б занадто просто, якби наші політики могли б свідомо відмовитися від участі в подібних шоу або хоча б припинити грати за тими правилами, що їм немовбито ненав'язливо нав'язуються. Однак слід констатувати: якщо вони бажають залишатися політиками в країні, що переживає кризу влади, то вони й надалі будуть несвідомо (а дехто і свідомо) виконувати покладену на них соціокультурну місію, оскільки їхня сміхова поведінка й способи карнавального самоствердження є архетипічною реакцією на початок періоду визначних трансформацій у суспільно-політичному житті держави. Ті факти, що політики не побоюються виставляти себе на посміховисько, жарти, анекдоти, висміювання, плітки, інвективи стають одними з найефективніших засобів розвінчання аргументації опонентів і їх самих, а сміхова стихія не просто завітала в студії інформаційно-політичних програм, але практично оселилася там, говорить про те, що в українському суспільстві йде процес переформатування правил "соціальної гри". Сьогодні Україна знову стоїть на порозі кардинальних змін і ввійшла в переломний

(біфуркаційний) період, коли активізується хаос, відновлюються міфологічні способи стабілізації соціального буття, одним з яких і є залучення сміхової стихії.

У цьому плані багато що стосовно телевізійного поширення "розважальної політики" пояснюють новітні наукові розробки, присвячені вивченню соціальної ролі сміху, а саме: темі карнавалу та дискусії навколо ідеї М. Бахтіна щодо неофіційного, народного духу карнавалу. Сучасні західні дослідники Т. Ейлітон, Р. Сейлс, М. Каміл вважають, що карнавал не завжди є виразом лише народної культури, спрямованої на підірвання авторитету влади, адже карнавальна стихія зазвичай санкціонується самою владою. З ними погоджується й У. Еко, на думку якого, карнавал стає можливим лише з дозволу влади й завжди працює на користь правлячого класу, оскільки "будь-яке порушення норми підтверджує існування самої норми" [13, с. 1-9]. Р. Сейлс акцентує увагу на тому, що повсякчас "карнавал давав вихід народній енергії, яка могла вилитися в руйнуючу силу" [14, с. 169]. За М. Камілом, зацікавленість влади в карнавалі проглядається дуже чітко, бо він є засобом демонстрації емоційної експресії, що надає вихід сміховій стихії в суспільстві. Влада завжди готова радше допустити карнавал, який містить потенціал бунту, ніж довести суспільну ситуацію до бунту, який несе з собою елементи карнавалу [15, с. 122-145]. Для П. Сталібраса й А. Уайта карнавал - зовсім не свято або розвага, а засіб запобігти важкому психологічному тиску, що призводить до колективних неврозів [16, с. 168].

Солідаризуючись із таким підходом до аналізу соціально-політичної значущості карнавалу, не складно помітити, що сучасна влада використовує історичний досвід і відтворює архетипічні зразки сміхової поведінки в найскладніших, переломних моментах соціокультурного розвитку. Однак сьогодні ми маємо можливість спостерігати за тим, як змінюється формат використання владою сміхової стихії. Якщо карнавал мав абсолютно визначені просторово-часові межі й усі притаманні йому метаморфози згорнулися разом із його завершенням, то сьогодні влада апелює до тієї практики, коли сміхове начало виходить за святкові рамки й починає пронизувати всі прояви соціального буття, у тому числі політику. Як ми вже відзначали, використання видовища та сміху у функції ствердження нової державної ідеології, системи цінностей, соціальних пріоритетів має глибокі історичні корені. У найбільш відповідальні, вирішальні періоди історії представники влади самі беруть на себе місію сміхового відволікання, театралізації своєї діяльності, чому маємо безліч підтвержень: від антиповедінки Івана Грозного в добу Смути до сміхової поведінки Петра I часів формування нової російської ідентичності в Росії; від спонтанних "дипломатичних" жартів А. Лінкольна, що допомагали закріпленню авторитету Сполучених Штатів на світовій арені, до не завжди тонкого англійського гумору У. Черчілля, який увійшов в історію як його "фірмовий політичний почерк"; від розгулу нескінчених балів, уседозволеності, розмивання моральних цінностей та атмосфери розбещення при дворі французького короля періоду становлення абсолютизму до прикладів відверто карнавального політичного іміджу перших осіб держави в сучасних західноєвропейських країнах (скажімо, прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі місцеві ЗМІ інакше, ніж "політичний блазень" або "клоун від політики", майже ніяк не називають). Різниця між наведеними тут історичними

прикладми (коли носії влади особисто виконували сміхові ролі задля відволікання уваги від суттєвих соціальних-політичних змін та з метою зняття за допомогою сміху напруги, пов'язаної зі вступом суспільства в новий стан розвитку) і тим, що відбувається на сучасних українських політичних телешоу, полягає лише в охопленні людей, що спостерігають за цим дійством. Якщо раніше свідками сміхової антиповедінки з боку представників влади було дуже вузьке коло осіб, головним чином, наближених до владних структур персон, то тепер за допомогою засобів масової комунікації за "сміховими маневрами" влади може спостерігати вся країна й навіть весь світ. Загальна демократизація політичного життя, збільшення кількості людей, задіяних в обранні влади та зацікавлених політичним процесом, вимагає залучення найефективніших і наймасштабніших за впливом на суспільну свідомість засобів розповсюдження інформаційних повідомлень, а разом із цим і трансляції сміхових настроїв, що притаманні сучасному українському політикуму. Виходячи із цього, постійні учасники політичних ток-шоу вже не виглядають як заручники телевізійного формату, у якому їм відведена роль виконавців волі ведучого, котрий навмисно іронізує й переважає їхні виступи саркастичними коментарями та очевидними насмішками, щоб підлити масла в огонь. Можна стверджувати, що все це відбувається за їхньою мовчазною згодою або (що достатньо вірогідно) - на їхнє прохання.

Дійсно, якщо уважно придивитися до структури сучасних інформаційно-політичних ток-шоу, то без зайвих зусиль нескладно помітити, що всі вони мають церемоніально-ритуальний характер (тобто побудовані за чітко визначеною послідовністю дій - за "сценарієм") і відтворюють більш-менш послідовно елементи карнавально-ярмаркової атмосфери. Так, у ході масових інформаційно-політичних програм долають певні соціальні, статусні бар'єри й перешкоди для спілкування. Спостерігається фіксованість комунікативних ролей, оскільки, використовуючи політичні маски, учасники шоу ніколи не "випадають" з одного разу обраного амплуа, чим забезпечується їхня пізнаваність у політичному театрі. Завдяки використанню цих масок стає можливою "деконструкція усталених значень", відчуженість представників влади від того, що надто серйозно і що тепер піддається сатиричному сумніву, а іноді перетворюється на гротескну пародію, розчищаючи місце для "карнавальної правди". У розважальних програмах, незважаючи на свободу слова, тим не менш зберігається певна субординація поміж учасниками передачі, що характерна для персонажів лубочно-вертепних вистав. Нагадаємо, що переказуючи євангельські історії, актори на святковій площі дозволяли відверте висміювання тільки другорядних біблійних героїв (Іосипа, жінки Ноя), але ніколи не припускалися насмішок над священними постатями (дівою Марією, Христом). Сучасні політичні ток-шоу, розповідаючи про політичне життя країни, також використовують будь-які випадки на адресу політиків другого ешелону, депутатів, міністрів, але щодо перших осіб держави (особливо в разі їх присутності в студії) зберігається певний пієтет. Особливо яскраво проявляються неофіційні форми звертання, фривольний характер дискусії між так званими конкуруючими політичними силами. Їхні діалоги, що переходять у неприховані сварки й часто непристойні з'ясування відносин, нагадують бійки двох святкових фратрій в архаїчних суспільствах (умовно поділених груп людей, чиє протистояння було призване демонструвати дуальність со-

ціуму). За А. Золотарьовим, етикет зобов'язував членів різних фратрій насміхатися один над одним, вести напівцеремоніальні бої, що нагадують кулачні бійки в слов'янському світі. Напівсерйозні змагання фратрій передбачали ритуальні зіткнення, пов'язані з інвективою, обрядовою ворожнечею, взаємними образами, насмішками, жартами, що заторкують гідність [17, с. 126]. Перемога залишалася за тією фратрією, що виявилася більш дотепною. Вочевидь, у святкових обрядах умовно дуальне розділення соціуму на консерваторів та новаторів має таку ментальну аргументацію, що співвідноситься з особливостями не лише архаїчних, але й сучасних суспільств. Це демонструють і сьгоднішні українські політики, які неодноразово говорять в інтерв'ю про те, що студійні (і нерідко парламентські) баталії, за якими спостерігає вся країна, - це своєрідна данина правилам телевізійної політичної гри, а насправді вони не мають один до одного "нічого особистого", навіть мирно п'ють каву в кулуарах, поки йде реклама, а дехто із "запеклих політичних ворогів" за межами шоу і зовсім є друзями.

Ще однією рисою інформаційно-політичних програм, що підкреслює їхню спорідненість із карнавальнo-ярмарковою атмосферою, є залучення спецефектів, які підсилюють значення сміхової антиповедінки її учасників. Тут і журналісти, що працюють у студії в режимі on line, вишукуючи в Інтернеті курйозні новини, несподівані висловлювання політиків, незвичні ракурси зйомок політичних подій, котрі не мають ніякого стосунку до теми обговорення, а залучаються з єдиною метою - "додати перцю". Задля розваги телеглядачів сюжети супроводжуються жартівливими, іронічними коментарями. Цей прийом дозволяє скласти враження мозаїчності, множинності політичного життя, створити ілюзію, що навкруги сміх і свято. Запрошення в студію незалежних експертів (діячів культури, мистецтва, шоу-бізнесу, спортсменів, психологів, часто з інших країн), чия думка завідомо не може бути професійною. Передусім вона формується в результаті емоційного співчуття або дистанціювання від того чи іншого політика й аж ніяк не базується на аналітичних висновках щодо його діяльності. Наприклад, дозволяються висловлювання на кшталт: "...Він нормальний парінь" (це про лідера однієї з найвпливовіших політичних сил країни) або "...Вона неповторно сексуальна, а для мене цього досить..." (це оцінка "політичних" дій прем'єр-міністра України) і т. ін. Портрети художників-шаржистів, зроблені під час виступів, дозволяють посміятися над створеними жартівливими образами учасників дискусії не тільки телеглядачам і гостям передачі, але й самим політикам, бо шаржі вручаються їм прямо в студії. Аудиторія має рідкісну можливість побачити, що представники політичної еліти вміють сміятися як над опонентами, так і над собою, що само по собі розважає публіку й акумулює карнавальний дух. Створюється враження, що справжнє обличчя політиків дуже відрізняється від тих образів-масок, які вони використовують і які смішні навіть їм самим.

Безумовно, на перший план у політичних шоу виходить спеціальна атрибутика, навколо якої може розгорнутися видовище, наприклад, оформлення студії у вигляді боксерського рингу, наявність "рефері", на якого покладається суддівство політичного змагання, встановлення на "полі брані" терезів, на шальки яких учасники повинні класти монети під час кожної своєї репліки. На перший погляд, раціональна ідея - наочне ілюстрування найвагомішої аргументації. Однак насправді виходить, що покладання монет на шальки

терезів асоціюється з сучасним міським сленгом - "додати ("вставити") свої п'ять копійок" (що означає невелику важливість або несвоєчасність висловлених кимось думок). Недарма за рингом є "бічні судді" (політологи, соціологи, кореспонденти), що періодично саркастично коментують виступи учасників двоюбою, не соромляться підігравати одному з них, а також група вболівальників, які пишуть маркерами дотепні гасла або політичні слогани, оперативно реагуючи на те, що відбувається в студії. Чим дотепніші висловлювання на плакатах, чим гостріші коментарі "суддів" поза рингом, тим більш удалим вважається шоу. Його автори не зацікавлені на намаганні вирішити конкретну політичну проблему, досягти компромісу, навпаки, весь сенс цієї вистави в самому процесі гри, у підбуренні пристрастей та емоцій, в отриманні зворотного зв'язку й демонстрації плюралізму думок, ідей, поглядів. А політики, що "вставляють свої п'ять копійок" - це лише привід для шоу. Тому політичні програми зазвичай побудовані за принципом "мильних опер". У них, як і в популярних телесеріалах застосовується ефект Шахерезади (прийом незакінченості), тобто діє принцип "далі буде...". Це прив'язує телеглядачів до екранів телевізорів, оскільки в ході програми постійно впливають повідомлення, що містять елементи новизни, які повинні доповнюватися новими деталями, позаяк, замість задоволення й розрядки, шоу викличе роздратування й посилить напругу. Так забезпечується ефект емоційної залежності від цих програм. До речі, кількість рекламних блоків та їхня тривалість також свідчить про те, що за видовищністю інформаційно-політичні ток-шоу нічим не поступаються популярним телесеріалам, а їхня комерціалізація демонструє неабиякий успіх цього медійного формату в публіки. Тобто політичні програми розважального плану задовольняють широкий попит на такого роду колективну психо- і соціотерапію.

Висновки

Політична інформація - це цінний ресурс, яким можна вміло скористатися чи з метою захисту свого статусу або його підняття, чи з метою отримання влади над широкими масами та аудиторіями. Особливо це стосується періодів соціально-політичної нестабільності, коли люди як ніколи бажають бути захищеними, у тому числі емоційно. Звернення до сміхової стихії в періоди занепаду політичної влади або під час суттєвих соціокультурних зрушень є архетипічною реакцією на відродження міфологічних способів стабілізації соціального світу. Інтенсифікація комунікативних технологій призвела до нових можливостей щодо способів і різноманіття медійних форматів задля поширення інформації політичного змісту. Надаючи політичній інформації розважального, видовищного характеру, влада може отримувати необхідні їй соціально-психологічні ефекти. Використання сміхової соціотерапії забезпечує виконання поруч із традиційними для інформаційно-політичного простору соціальними функціями ще й компенсаторної та гедоністичної функції, а саме: заспокоєння мас, зняття психологічної напруги, роздратованості й незадоволеності діями влади, створення ілюзії єдності народу і влади, отримання задоволення від співпадіння власних думок із думками відомих політиків, відчуття причетності до прийняття політичних рішень, емоційної розрядки й захищеності, сподівання на швидшу стабілізацію світу соціально-політичних стосунків тощо.

Однак, окрім конструктивних впливів на суспільну свідомість, слід ураховувати приховані негативні ефекти й деструктивні впливи. У силу амбівалентності, неоднозначності сміху, його відтворюючо-руйнівної природи наслідки його використання задля стабілізації соціокультурного простору можуть бути непередбачуваними. Сміхова стихія всеохопна, вона не містить фільтру для супроводжуваних її деформуючих і дестабілізуючих проявів. Якщо на початку 90-х рр. ХХ століття в Україні існувала проблема інформаційного тоталітаризму, викликаного зосередженням засобів ЗМІ в руках обмеженого кола осіб, зацікавленого в управлінні суспільною свідомістю, то тепер можна говорити про небезпеку емоційного тоталітаризму, оскільки культивування й поширення сміхових настроїв у "розважальній політиці" може мати зовсім інші наслідки, ніж очікуються. На відміну від інституціоналізованої карнавальної стихії, якій відводилося певне місце й час, некеровані сміхові акції щодо політичного життя країни можуть призвести до справжньої руйнації влади, її повного знецінення.

Уже сьогодні відчуваються тривожні тенденції, коли практично розмилися межі між політичним театром і театром політичної сатири, де актори використовують політичні маски лідерів країни, доводячи їхні образи до гротеску, а факти з політичного життя країни до повного абсурду. Причому політична еліта, яка звикла до своїх сміхових ролей у політичних шоу, під час таких сатиричних вистав вже не обмежується спостереженням за виставою з партеру, її представники все частіше стають в один ряд із театральними носіями їхніх масок. Так, екс-спікер Верховної Ради А. Яценюк зі сцени комедійного шоу "Вечірній квартал" поруч із акторами, що просили вибачення у країни від імені відомих політиків за їхні політичні промахи, у свою чергу, підіграв їм та попросив вибачення в акторів за те, "... що майже рік очолював конкуруючу компанію" (ефір від 1 січня 2009 року, телеканал "Інтер"). Несерйозне, зневажливе ставлення до політики, безкінечне висміювання політиків, політичних поглядів, думок, проектів, дій може вийти з-під владного контролю й вибухнути повною ізоляцією та недовірою до влади, її невизнанням, а як наслідок - політичним колапсом, утратою державного суверенітету.

Продовжити дослідження цієї актуальної проблематики, на наш погляд, доцільно у напрямку подальшого вивчення впливу сміху, карнавальної атмосфери на різноманітні аспекти соціального буття, визначення закономірностей їхніх проявів у різних станах соціокультурного розвитку.

O. Maltseva

THE MODERN INFORMATIONAL SPACE OF UKRAINE: POLITICS AS A SPECTACLE

This article investigates the origins, characteristics and social functions of the new socio-cultural phenomenon - the transformation of politics into spectacle in the modern informational space. It is shown that in a crisis of authority and mythological ways to enhance the stability of the social world politics gets comic element, which is due to ambivalent nature of laughter can have on public consciousness and the system of social political ties as positive, constructive, stabilizing influence, as well as negative, destructive, destructive.

Key words: information and political space, political talk shows, politics as spectacle, the element of humor, laughter, a carnival atmosphere, laughter antibehaviour, social functions of "entertainment policy".

© О. Мальцева

Надійшла до редакції 19.11.2009

ЛІТЕРАТУРА:

1. Евреинов Н. Театр как таковой / Н. Евреинов. - Берлин : "Academia", 1923. - 119 с.
2. Сорокин П. А. Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П. А. Сорокин // Социальная и культурная динамика. - СПб. : Астрель, 2005. - С. 155-189.
3. Лотман Ю. Театр и театральность в строе культуры начала XIX века / Ю. Лотман // Избранные статьи : в 3-х т. - Таллинн : Александра, 1992. - Т. 1. - С. 269-287.
4. Зелинский Ф. Ф. Происхождение комедии / Ф. Ф. Зелинский // Из жизни идей. - СПб. : Алетейя ; Логос, 1995. - С. 292-368.
5. Жельвис В. И. Инвектива: опыт тематической и функциональной классификации / В. И. Жельвис // Этнические стереотипы поведения. Сборник статей ; [под ред. А. К. Байбурина]. - Л. : 1985. - С. 296-322.
6. Беккер Г. Современная теория священного и светского и ее развитие / Г. Беккер, А. Босков // Современная социологическая теория в ее преемственности и развитии ; [пер. с англ. М. Корзинкина и Ю. Семенова; общ. ред. и послесл. Д. И. Чеснокова]. - М. : Изд-во иностранной лит., 1961. - С. 158-217.
7. Фукс Э. Иллюстрированная история нравов : в 3 т. - Т. 2: Галантный век / Э. Фукс ; [пер. с нем.]. - М. : Республика, 1994. - 479 с.
8. Штраубе де Пирмон Ф. Г. О пользе театральных действий и комедий к воздержанию страстей человеческих / Ф. Г. Штраубе де Пирмон // Эстетика и жизнь. - М. : Искусство, 1982. - Вып. 7. - С. 145-178.
9. Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс. - М. : Главная редакция Восточной литературы, 1985.
10. Орбан-Лембрик Л. Е. Социальная психология : у 2 кн. - Кн. 2: Социальная психология групп. Прикладная социальная психология / Л. Е. Орбан-Лембрик. - К. : Либідь, 2006. - 560 с.
11. Цит за: Політологія : [підручник для студентів вищих навчальних закладів ; за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка]. - К. : Видавничий центр "Академія", 2003. - 528 с.
12. Украинская политика превратилась в телешоу // Корреспондент. - 2009. - № 8. - С. 6.
13. Umberto E. The Frames of Comic "Freedom" / E. Umberto / Thomas A. Sebeok, Marcia E. Erikson. Carnival. - Berlin : Mouton, 1984. - P. 1-9.
14. Sales R. English Literature in History 1780-1830: Pastoral and Politics / R. Sales. - London : St. Martin's Press, 1983. - 247 p.
15. Camille M. Image on the Edge: the Margins of Medieval Art (Essays in Art and culture) / M. Camille. - Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1992. - 176 p.
16. Stallybrass P. The Politic and Poetics of Transgression / P. Stallybrass, A. White. - London : Routledge; Ithaca : Cornell University Press, 1986. - XI. - 215 p.
17. Золотарев А. Родовой строй и первобытная мифология / А. Золотарев. - М. : Наука, 1964. - 279 с.

№ 9 (100) грудень 2009 р.